

INGLIZ VA O'ZBEK FRAZELOGIYASIDA AXLOQIY QADRIYATLARNING
KONSEPTUAL-AKSIOLOGIK TALQINI

Rano Nasirova

SamDCHTI

Annotatsiya.

Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillari frazeologik olam manzarasida axloqiy qadriyatlarning konseptual-aksiologik voqelanishi qiyosiy-lingvomadaniy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda halollik, vijdon, or-nomus, yaxshilik, sadoqat, mehr-oqibat, uyat va ijtimoiy obro'-e'tibor kabi qadriyatlar frazeologik birliklar, maqollar va barqaror iboralar orqali qanday ifodalanishi o'rganiladi. Ingliz va o'zbek tillarida axloqiy qadriyatlar insonning shaxsiy fazilatlari, ijtimoiy munosabatlari, oilaviy tarbiyasi va jamiyatdagi bahosi bilan chambarchas bog'liq holda namoyon bo'ladi. Maqolada frazeologik birliklarning baholovchi, obrazli va madaniy-semantik xususiyatlari ochib beriladi hamda ikki tildagi umumiy va milliy-madaniy jihatlar aniqlanadi.

Kalit so'zlar: *frazeologik olam manzarasi, axloqiy qadriyat, konsept, aksiologiya, lingvomadaniyat, halollik, vijdon, or-nomus, ingliz tili, o'zbek tili.*

Kirish

Til inson tafakkuri, dunyoqarashi, milliy mentaliteti va qadriyatlar tizimini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy-madaniy hodisadir. Ayniqsa, frazeologik birliklar xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribasi, axloqiy qarashlari, ijtimoiy baholari va madaniy xotirasini o'zida mujassam etadi. Shu sababli frazeologik olam manzarasini o'rganish orqali muayyan xalqning yaxshilik va yomonlik, halollik va noinsoflik, sadoqat va xiyonat, obro' va sharmandalik haqidagi tasavvurlarini aniqlash mumkin.

Ingliz va o'zbek tillari frazeologiyasida axloqiy qadriyatlar alohida o'rin tutadi. Har ikki tilda insonning ma'naviy qiyofasi uning so'zi, amali, vijdoni, sha'ni, oilaga munosabati va jamiyat oldidagi mas'uliyati orqali baholanadi. Biroq mazkur qadriyatlarning ifodalanishida har bir xalqning tarixiy tajribasi, diniy-axloqiy qarashlari, oilaviy an'analari va ijtimoiy munosabatlar tizimi o'ziga xos iz qoldirgan.

Ushbu maqolaning dolzarbligi shundaki, axloqiy qadriyatlarning frazeologik birliklar orqali voqelanishi nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, tarjimashunoslik va konseptologiya uchun ham muhim ilmiy ahamiyatga ega. Chunki frazeologizmlar ko'pincha bevosita tarjima qilinmaydi, balki ularning semantik, obrazli va qadriyatga oid mazmuni madaniy kontekst orqali anglashiladi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Maqolaning asosiy maqsadi ingliz va o'zbek tillari frazeologik olam manzarasida axloqiy qadriyatlarning konseptual-aksiologik ifodalanish xususiyatlarini aniqlashdan iborat.

Mazkur maqsad quyidagi vazifalarni belgilaydi:

- ingliz va o'zbek tillaridagi axloqiy qadriyatlarni ifodalovchi frazeologik birliklarni tahlil qilish;

- “halollik”, “vijdon”, “or-nomus”, “yaxshilik”, “sadoqat” kabi konseptlarning frazeologik ifodasini ochib berish;

- ikki tildagi umumiy semantik belgilar va milliy-madaniy tafovutlarni aniqlash;

- frazeologik birliklarning aksiologik, ya'ni baholovchi vazifasini izohlash.

Tadqiqot metodlari

Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, lingvomadaniy, konseptual, komponent tahlil va semantik-pragmatik tahlil metodlaridan foydalanildi. Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar axloqiy qadriyatlarni ifodalash darajasi, obrazlilik xususiyati, ijobiy yoki salbiy baho yuklamasi hamda madaniy-semantik mazmuni asosida tahlil qilindi.

Asosiy qism

Axloqiy qadriyatlarning frazeologik olam manzarasidagi o'rni. Frazeologik olam manzarasi til egalarining borliqni obrazli idrok etish usulini aks ettiradi. Axloqiy qadriyatlar esa mazkur manzaraning markaziy qismini tashkil qiladi. Chunki har qanday jamiyatda inson xatti-harakati ma'lum mezonlar asosida baholanadi: yaxshi-yomon, halol-harom, to'g'ri-noto'g'ri, sodiq-xiyonatkor, vijdonli-vijdonsiz.

Ingliz tilida axloqiy qadriyatlar ko'pincha shaxsiy mas'uliyat, individual tanlov va ijtimoiy ishonch mezonlari orqali ifodalanadi. Masalan, to keep one's word iborasi va'da ustidan chiqish, sadoqat va ishonchlilikni bildiradi. A clear conscience iborasi esa insonning ichki pokligi, aybsizlik va ruhiy xotirjamlik holatini anglatadi.

O'zbek tilida esa axloqiy qadriyatlar ko'pincha jamoaviy baho, or-nomus, el-yurt oldidagi obro' va oilaviy tarbiya bilan bog'liq holda ifodalanadi. Masalan, so'zida turmoq, vijdoni pok, yuzini yorug' qilmoq, el nazaridan qolmoq, or-nomusini saqlamoq kabi iboralar insonning jamiyatdagi ma'naviy qiyofasini belgilaydi.

Halollik konseptining ifodalanishi

Halollik ingliz va o'zbek frazeologiyasida asosiy axloqiy qadriyatlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Ingliz tilida honesty is the best policy maqoli halollikni eng to'g'ri hayotiy tamoyil sifatida baholaydi. Bu birlikda halollik pragmatik jihatdan ham foydali, ham axloqiy jihatdan maqbul qadriyat sifatida talqin qilinadi.

O'zbek tilida esa halollik ko'proq ma'naviy poklik, rizqning tozaligi, vijdon va iymon bilan bog'liq holda talqin qilinadi. Halol mehnat, halol luqma, halollik — ulug'lik kabi birliklarda halollik insonning nafaqat tashqi xatti-harakati, balki ichki ma'naviy dunyosini ham belgilovchi mezon sifatida namoyon bo'ladi.

Bu jihatdan ingliz tilida halollik ko'proq shaxsiy ishonchlilik va ijtimoiy munosabatdagi ochiqlik bilan bog'lansa, o'zbek tilida u ma'naviy poklik, diniy-axloqiy mezon va oilaviy tarbiya bilan chambarchas aloqador bo'ladi.

Vijdon konseptining aksiologik mazmuni

Vijdon insonning ichki axloqiy nazorati sifatida har ikki til frazeologiyasida muhim o'rin egallaydi. Ingliz tilidagi a guilty conscience, a clear conscience, to have something on one's

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

conscience kabi iboralar insonning ichki ruhiy holati va axloqiy javobgarligini ifodalaydi. Bunda vijdon insonning o'z xatti-harakatini ichki mezon asosida baholash qobiliyati sifatida talqin qilinadi.

O'zbek tilida esa vijdoni pok, vijdoni qiynalmoq, vijdon azobi, vijdonsiz odam kabi birliklar keng qo'llanadi. Bu iboralarda vijdon insonning ichki pokligi, xalq oldidagi mas'uliyati va ma'naviy qiyofasini belgilovchi muhim qadriyat sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, vijdoni pok iborasida ijobiy aksiologik baho kuchli ifodalangan bo'lsa, vijdonsiz leksemi keskin salbiy bahoni anglatadi.

Demak, har ikki tilda vijdon konsepti ichki axloqiy nazorat, mas'uliyat va aybni anglash bilan bog'liq bo'lsa-da, o'zbek tilida u ko'proq jamoaviy baho va ma'naviy poklik mezonlari bilan boyitiladi.

Or-nomus va ijtimoiy obro'-e'tibor konsepti

O'zbek frazeologiyasida or-nomus konsepti juda kuchli madaniy yuklamaga ega. Or-nomusini saqlamoq, yuzini yerga qaratmoq, yuzini yorug' qilmoq, el oldida uyalmoq, nomusini himoya qilmoq kabi birliklar insonning jamiyatdagi mavqeyi, oilasi va el-yurt oldidagi mas'uliyati bilan bog'liq.

Ingliz tilida bunga ma'lum darajada to save face, to lose face, a good name, to have a reputation kabi birliklar mos keladi. Biroq ingliz tilida ijtimoiy reputatsiya ko'proq shaxsning jamiyatdagi bahosi, ishonchliligi va obro'si bilan bog'lansa, o'zbek tilida u ko'pincha oilaviy sha'n, uyat, or-nomus va el oldidagi mas'uliyat bilan uyg'unlashadi.

Masalan, o'zbek tilidagi yuzini yorug' qilmoq iborasi nafaqat shaxsning o'z obro'sini, balki oilasi, ustozlari yoki elining sha'nini ko'tarishni ham bildiradi. Ingliz tilidagi to earn a good name birligi esa ko'proq shaxsiy obro' va ijtimoiy ishonchga urg'u beradi.

Yaxshilik va mehr-oqibat konsepti

Yaxshilik har ikki tilda universal axloqiy qadriyat sifatida mavjud. Ingliz tilidagi charity begins at home, a kind heart, to do good, good turns deserve another kabi birliklar mehribonlik, yordam, saxovat va ijobiy munosabatni ifodalaydi.

O'zbek tilida esa yaxshilik konsepti ko'pincha savob, mehr-oqibat, insoniylik va jamoaviy hamjihatlik bilan bog'liq. Yaxshilik qil, dengizga tashla, ko'ngli oq, mehr-oqibatli inson, yaxshilik yerda qolmas kabi birliklar o'zbek xalqining axloqiy dunyoqarashida yaxshilikning beg'arazlik, saxovat va ma'naviy yuksaklik bilan bog'liq ekanini ko'rsatadi.

Bu jihatdan ingliz tilida yaxshilik ko'proq insoniy mehr, yordam va ijtimoiy odob nuqtayi nazaridan baholansa, o'zbek tilida u savob, mehr-oqibat, duogo'ylik va insoniy burch bilan mustahkam bog'langan.

Sadoqat va va'daga sodiqlik

Sadoqat konsepti ingliz tilida loyal friend, to keep one's promise, to stand by someone, faithful to one's word kabi birliklar orqali ifodalanadi. Bu birliklar shaxslararo munosabatlarda ishonch va barqarorlikni bildiradi.

O'zbek tilida esa so'zida turmoq, ahdiga vafo qilmoq, sodiq do'st, va'dasiga vafo qilmoq kabi birliklar keng qo'llanadi. Mazkur birliklarda insonning so'zi bilan amali birligi muhim

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

axloqiy mezon sifatida baholanadi. O'zbek lingvomadaniyatida "so'z" tushunchasi faqat nutqiy birlik emas, balki shaxsning vijdoni, sha'ni va mas'uliyatining belgisi sifatida talqin qilinadi.

Muhokama

Tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillarida axloqiy qadriyatlar ko'p jihatdan umumiy insoniy mazmunga ega. Har ikki tilda halollik, vijdon, sadoqat, yaxshilik va obro' ijobiy baholanadi; xiyonat, vijdonsizlik, yolg'onchilik, sharmandalik va noinsoflik esa salbiy bahoga ega.

Shu bilan birga, ularning madaniy-semantik ifodasida muhim farqlar mavjud. Ingliz frazeologiyasida axloqiy qadriyatlar ko'proq individual mas'uliyat, shaxsiy obro', ichki vijdon va ijtimoiy ishonch orqali ifodalanadi. O'zbek frazeologiyasida esa axloqiy qadriyatlar jamoaviy baho, oila sha'ni, el-yurt oldidagi mas'uliyat, or-nomus va mehr-oqibat bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi.

Demak, frazeologik birliklar nafaqat tilning obrazli vositalari, balki milliy qadriyatlar tizimini aks ettiruvchi lingvomadaniy belgilar sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Ingliz va o'zbek tillari frazeologik olam manzarasida axloqiy qadriyatlar konseptual va aksiologik jihatdan boy mazmunga ega. Har ikki tilda halollik, vijdon, yaxshilik, sadoqat va obro' ijobiy baholanuvchi markaziy qadriyatlar sifatida namoyon bo'ladi. Biroq ularning ifodalanish usullarida milliy-madaniy tafovutlar kuzatiladi.

Ingliz tilida axloqiy qadriyatlar ko'proq shaxsiy mas'uliyat, individual erkinlik, ichki axloqiy nazorat va ijtimoiy reputatsiya bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek tilida ular or-nomus, oila sha'ni, el-yurt bahosi, mehr-oqibat va ma'naviy poklik bilan uzviy aloqador holda voqelanadi.

Shunday qilib, ingliz va o'zbek frazeologiyasida axloqiy qadriyatlarning konseptual-aksiologik tahlili ikki xalqning dunyoqarashi, mentaliteti va madaniy qadriyatlar tizimini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
2. Wierzbicka A. *Understanding Cultures through Their Key Words*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
3. Cowie A. P. *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
4. Nasirova R. A. *METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE USAGE OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH LESSONS // Science and innovation*. – 2024. – T. 3. – №. Special Issue 19. – C. 104-106.
5. Nosirova R. A., Kurbanova M. K. *LEXICAL DIFFERENCES BETWEEN AMERICAN AND BRITISH ENGLISH // UzACADEMIA*. – 2020. – T. 1. – C. 61-65.